

Altinkılıç, Ü. (2020). Xuyang û forma rêzimanî ya rewşan di kurmancîyê da. *Folklor û Ziman*, 1(2), 135-158.

Wergirtin/Received: 2020-08-27

Qebûlkirin/accepted: 2020-09-18

ORCID: 0000-0003-1308-2271

XUYANG Û FORMA RÊZIMANÎ YA REWŞAN DI KURMANCÎYÊ DA

Ümran Altinkılıç*

Kurte

Xuyang têkildarî wê yekê ye bê ka barûdoxeka ji hêla lêkerê ve şayesandî ji hêla katî ve çawa dixuyê. Du cureyên xuyangê hene: xuyanga rêzimanî û xuyanga ferhengî. Bi têkilî û ahenga van her du xuyangan maneya xuyangî ya hevokekê dihê pêkanîn (Smith). Lêbelê lêkerine zimaninan ji ber taybetîyên xwe yê navekî di hin xuyangên rêzimanî da nayên bikaranîn. Di vê çarçoveyê da di kurmancîyê da lêkerin hene ku di xuyanga berdewam da rû nadin. Lêkerên postûrê û yê têkildarî wan, hin lêkerên pêgirtin û kontaktê ji wan lêkeran in. Ev lêkerên rewşî ji ber taybetîya xwe ya puxt a statîk di forma rêzimanî ya xuyanga berdewam da nayên bikaranîn; ji bo ku wê maneyê bidin der, di forma rêzimanî ya rewşan da dihên bikaranîn ku ew form jî “partîsîpa borî + lêkera bûnê” ye. Armanca vê xebatê nîşandan û gengeşekirina vê taybetîya kurmancîyê ye, lê ne bi berfirehî be jî xebat herweha bi awayekî giştî cih dide xuyanga rêzimanî û ya ferhengî di kurmancîyê da; karîgeriya van her du xuyangan li ser hev gengeşe dike û herî dawî jî karîgeriya xuyanga zimanên biyanî li ser kurmancîyê nîşan dide.

Bêjeyên sereke: Kurmancî, xuyanga rêzimanî, xuyanga ferhengî, lêkerên rewşî, partîsîpa borî

---

* Lêkoler, Zanîngeha Mardin Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, umranaltinkilic@artuklu.edu.tr

ASPECT AND GRAMMATICAL FORM OF STATES IN KURMANJI

Asbtract

The term aspect is related to the internal temporal structure of a situation described by a verb. There are two main types of aspect: grammatical aspect and lexical aspect. These two aspect types combine and interact in a sentence to give aspectual meaning (Smith). But some verbs because of their lexical property can't be used in some grammatical aspects. The typical example of this phenomenon is that some verbs do not occur in the progressive in English. Kurmanji is flexible in that sense but there are some verbs, because of their intense stativity, cannot be used in the grammatical forms of the progressive aspect; to give such meaning they are used in past participle with copula. Posture verbs and related verbs like *sleep* and some verbs of contact and holding are such verbs. The aim of this paper is to show and discuss that feature of Kurmanji. However, the paper, if not in detail, gives place to grammatical and lexical aspect in Kurmanji in general, discusses the impact of both aspects on each other and finally shows the impact of aspects of foreign languages on the Kurmanji.

Keywords: Kurmanji, grammatical aspect, lexical aspect, stative verbs, past participle

Destpêk

Xuyang (aspect) li gel dem (tense) û raweyê (mood) yek ji kategorîyên lêkerî yên zimên e ku bi giştî têkildarî rexsandina katî (temporal) ya navekî ya rewş (state), bûyer û pêvajoyan e ku ji hêla lêkeran ve dihên teswîrkirin. Pênaseya Comrie ya xuyangê bi piranî hatîye qebûlkirin û wergirtin: Xuyang awayên cuda yên dîtina pêkhatina navekî ya katî ya barûdoxekê (situation) ne (1976, r. 3). Trask dinivîse ku xuyang cudahîyên di binyada katî ya bûyereke (event) da dinimînin. Azade ji bicihbûna xwe ya di zemanî da, çêdibe bûyereke di çarçoveya rêxistinên katî da ji gelek alîyan ve bixuyê: Dibe wê binyadeka navekî hebe yan yekbûnek be neyê veçirandin; dibe li ser periyodeka zemanî dirêj bibe yan di kêlîyekê tenê da rû bide; dibe rûdaneka tekane be yan jî rêze rûdanine dubarekî be; dibe di wextekê da bihê dîtin ku dest pê dike, berdewam dike yan diqede (2007, r. 26).

Bi gelemperî hatîye pejirandin ku di zimanên siruştî da du cure xuyang hene: xuyanga ferhengî (lexical aspect) ku bi navên xuyanga siruştî, xuyanga jixweberî û xuyanga barûdoxî jî hatîye binavkirin û xuyanga rêzimanî (grammatical aspect) ku bi navê riwangehê jî hatîye binavkirin. Xuyanga rêzimanî ji hêla morfeman yan jî lêkerên alîkar dihê dîyarkirin. Xuyanga ferhengî ji taybetîya lêkeran bi xwe dihê ku hin lêker maneyên wekî qedîyan yan berdewambûnê, livîn yan nelivînê û hwd di xwe da digirin.

1. Xuyanga Rêzimanî

Di warê xuyanga rêzimanî da xumamîya herî mezin di wê yekê da ye ku ew û dem dihên tevlihevkirin. Ravekirinên Comrie li ser vê meseleyê ji bo famkirina wê sîdewer in. Comrie dîyar dike ku dem nîşander (deictic) in, lêbelê xuyang ne wisa ne. Li gor vê yekê dem, wexta (time) barûdoxeka amajekirî bi wexteka din ve girê didin û bi piranî bi wexta axiftinê ve. Demên ku di piranîya zimanan da hene; dema niha, dema borî û dema dahatî ne. Ku barûdoxek di dema niha da hatibe şayesandin, hemanwext e bi kêlîya axftinê ra (*Berfîn distrê*); ku di dema borî da hatibe şayesandin berî kêlîya axiftinê bi cih dibe (*Berfînê stra*, *Berfînê distra*); ku di dema dahatî da hatibe şayesandin, piştî kêlîya axiftinê bi cih dibe (*Berfîn dê bistrê*). Comrie dibêje demên ku barûdoxa şayesandî bi kêlîya hazir ve girê didin, demên mitleq in; yên ku barûdoxa şayesandî bi wexta barûdoxeka din ve girê didin, demên relatîf in (1976, r. 2).

Di vê çarçvoveyê da ferqa hevokên *Berfînê dixwar* û *Berfînê xwar* ne ferqeka demî ye ji ber ku her du hevok jî di dema borî da ne; ferqeka xuyangî ye. Ferqa wan ev e ku ragihîner di hevoka yekem da bûye şahidê beşeka çalakîya xwarinê û bi vî awayî radigîhine, lê di hevoka duyem da bûye şahidê temamê wê yan jî wisa radigîhine wekî wisa bûbe. Li vê derê riwangeh giringîyê bi xwe ve digire, loma Smith, ku jî bo xuyanga rêzimanî terma *riwangehê* (overview) bi kar dihîne, ji bo ravekirina wê, serî li metafora kamerayê dide û dibêje xuyangên rêzimanî wekî lensên kamerayekê li ser barûdoxekê hûr dibin û beşekî wê yan temamê wê ji hêla semantîkê ve didin xuyakirin (1995, r. 5). Ev yek berê me dide cudakirineka nerîtî ya xuyanga rêzimanî: xuyanga temambûyî (perfective) û xuyanga temamnêbûyî (imperfective).

Gelek zimannasan ji bo zimanên ewropî bi taybetî jî ji bo yên slavîk, xuyanga rêzimanî wekî temambûyî û temamnêbûyî kirîye du beş. Di xuyanga temambûyî da bûyer yan barûdox bi awayekî yekpare û ji der ve dihê dîtin, nayê parçekirin yan jî amajeyek ji bo avaniya wê ya katî ya navekî tune ye. Lêbelê xuyanga temamnêbûyî bûyer yan barûdoxê parçe dike, ji hundir ve lê dinêre, amajeyên ji bo avaniya wê ya katî ya navekî dihewîne; dikare di maweya wê da berê xwe bide destpêka wê yan dawîya wê. Bi gotina Smith xuyangên temambûyî girtî ne; ji hêla şemaya barûdoxê ve barûdoxekê pêşkêş dikin li gel xala destpêk û xala dawîyê. Yên temamnêbûyî vekirî ne, fasileyeka barûdoxekê pêşkêş dikin bêyî her du xalên destpêk û dawîyê (1995, r. 8). Yanî xuyanga temambûyî hem xala destpêkê hem jî ya dawîyê vedigire, lêbelê ya temamnêbûyî her duyan jî venagire. Smith dîyar dike ku ji bo temamnêbûyîyan sê fokus hene: Yek navekî ye, yek berî xala destpêkê ye, ya sêyem piştî xala dawîyê ye (1995, r. 9).

Heger em ji kurmancîyê mînak bihînin ji bo van ravekirinan, em dibînin ku di hevoka (1a)yê da barûdoxa xwarinê yeka temambûyî ye; ji ber ku ragihîner barûdox bi awayekî yekpare ragihandîye, wisa xuya dike ku hatina *Berfînê* û çalakîya xwarinê ya Bagerî di heman wextê da rû dane. Lêbelê di her sê hevokên din da bûyera xwarinê temamnêbûyî ye. Di hevoka (1b)yê da fokusa xuyangê li ser berîya çalakîya xwarinê ye, bûyera hatinê berî wê bi cih dibe. Di hevoka (1c)yê da fokus li ser wê wextê ye ku çalakîya xwarinê didome, bûyera hatinê di hundirê wê da bi cih dibe. Di hevoka (1d)yê da fokus li ser piştî çalakîya xwarinê ye, bûyera hatinê piştî wê bi cih dibe.

- (1) a. Wexta ku Berfîn hat, Bagerî şîv xwar.
b. Wexta ku Berfîn hat, Bagerî dê şîv bixwara. (Bagerî dikira şîv bixwara.)
c. Wexta ku Berfîn hat, Bagerî şîv dixwar.
d. Wexta ku Berfîn hat, Bagerî şîv xwaribû.

Xuyangên banekî (habitual), dubarekirî (iterative) û berdewamîyê (progressive) jî xuyangên temamnêbûyî ne. Lêkera hevoka (2a)yê xuyangeka temamnêbûyî pêşkêş dike; çalakîya stranê dest pê kirîye û qedîyaye. Lêbelê her sê hevokên din xuyangên temamnêbûyî pêşkêş dikin. Lêkera hevoka (2b)yê bi wesifandina hokera *anihayê*, amaje dike ku çalakîya stranê didome, li vir ne destpêk ne jî dawîya çalakîyê dîyar e; çalakî di xuyanga berdewamîyê da hatîye şayesandin. Dibe ku hevokên (2c,d) xwedî xuyanga banekîyê jî bin, ya dubarekirî jî bin; ji ber ku di kurmancîyê da derbirînên taybet tune ne ji bo veqetandina wan.

- (2) a. Berfînê stra.
b. Berfîn aniha distrê.
c. Berfîn her roj distrê.
d. Berfînê berê her roj distra.

Di hevokên (1)ê da çalakîya xwarinê bi bûyera hatinê ve hatîye girêdan, loma relatîf bû; lêbelê hevokên (2)yan li gor dema niha yan halê hazir hatine pêgehkirin loma mitleq in. Ev nayê wê maneyê ku ev cure xuyang di têkilîya relatîfîyê da pêk nayên, lêbelê ji bo wê sînore hene. Bo nimûne di hevokên (3b,c)yê da dihê dîtin ku ji bo ku çalakîya xwarinê di xuyanga dubarekirî yan banekîyê da pêk bihê, divê ya hatinê jî wisa be. Hevokên (3a,d) xumam û bi guman xuya dikin û ji bo ku manedar bin, şirove û kontekstên taybet ji wan ra lazim e.

- (3) a. ? Her ku Berfîn hat, Bagerî şîv xwar. ¹
b. Her ku Berfîn dihat, Bagerî şîv dixwar.
c. Her ku Berfîn dê bihata, Bagerî dê şîv bixwara.
d. ?Her ku Berfîn hat(ibû), Bagerî şîv xwaribû.

1 *: Hevok ne rêzimanî ye.; ?: Hevok rêzimanî ye, lê ji hêla maneyê ve ne rast e.

2. Xuyanga Ferhengî

Xuyanga rêzimanî di çarçoveyeka morfolojîk da dihê famkirin. Bo nimûne Dahlê ku xebatek li ser korpuseka berfireh ya zimanan kirîye, taybetiyên kurdî yên di çarçoveya xuyanga rêzimanî da wisa dinirxîne: Formên temambûyî ji yên temambûyî bi hebûna pêşgîrê vedîqetî û dema niha jî bi hebûna reheka cuda ji wan vedîqete (1985, r. 169). Herçi xuyanga ferhengî ye ji hêla lêkerê û argumentên wê (biker, bireser) dihê dîyarkirin.

Yek ji xebatên pêşî ku di warê xuyangên ferhengî da hatine kirin, ya Zeno Vendler e. Vendler ji bo lêkerên îngilîzîyê, çar polan dîyar dike: çalakî (activity), temamkirin (accomplishment), rewş (state), bicihanîn (achievement). Vendler ji bo cudakirina çalakî û temamkirinan ji her du komên din, dîyar dike ku ev di demên berdewam da rû didin, ji sefheyên lidûhevhatî pêk dihên; lê rewş û bicihanîn ne wisa ne (1957, r. 144). Vê yekê bi pîrsa “Tu çi dikî?” rave dike. Dema ku yek ji yekî vê pîrsê bipirse, çêdibe mixetab bibêje “Ez dinivîsim/ dixwim/ vedixwim/ dixebitim û hwd”, lêbelê çênabe bibêje “*Ez li malê dibim/ ?Ez çav li zarokekê dikevim/ ?Ez digihîjim malê” û hwd. Ev nîşan dide ku lêkerên wekî nivîsîn, xwarin, vexwarin, xebitîn pêvajoyên ne ku bi nav demê da diçin, ji sefheyên lidûhevhatî pêk dihên. Mîsal dema ku kesek dinivîse, berê xetekê dikişîne, bi dû ra herfekê dinivîse, bi dû ra peyvekê, bi dû ra hevokekê û pêvajoyên wisa dewam dike. Lê dema yek hez dike yan li malê ye, pêvajoyên di wir da tune ye, herçend ev yek di demê da dirêj bibin jî.

Çalakî û temamkirin jî bi hebûna xala dawî (terminal point) ji hev cuda dibin (Vendler, 1957, r. 145). Dema ku yek bibêje “Ez dinivîsim” di vê çalakîya wî da dîyar nabe bê ka wê çiqas demê binivîse; dibe ku di heman kêliyê da nivîsînê bi dawî bihîne, dibe ku bi saetan dewam bike. Lêbelê dema ku yek bibêje “Ez nameyekê dinivîsim”, hingê em dikarin bibêjin heta ku name biqede ew dê binivîse. Li vê derê xaleka qedandinê heye, lutkeyek heye çalakî bigihîjê û divê bigihîjê, ku ne wisa be ew dê bi engaştayê xwe ra ne hevaheng be; yanî heger ew kes dest ji nivîsînê berde, wî yê nameyekê nenivîsibe. Ku yek bi tenê binivîse, pîrsa “Te çend saetan nivîsî?” manedar e; lê ku nameyekê binivîse, pîrsa “Te di çend saetan da nivîsî?” manedar e. Wekî dihê dîtin temamkirin ji hêla rêzimanî ve bi hebûna bireserekê, ji hêla semantîk ve bi hebûna armancekê ji çalakîyan cuda dibin. Vendler ji bo ferqa her duyan krîtera homojeniyê bi kar dihîne. Dema ku yek dinivîse di her kêliyê wê çalakîyê da heman karî dike, yanî dinivîse, loma çalakî homojen in. Lê dema ku

yek nameyekê dinivîse, em nikarin bibêjin ew di her kêlîya wî karî da nameyekê dinivîse, loma ji perspektîfa karê ku biker daye ber xwe, temamkirin ne homojen in.

Vendler ferqa rewş û bicihanînan jî wisa dîyar dike: bicihanînan di kêlîyeka tekane da rû didin, rewş perîyodeka wextekê dirêj dikan (r. 147). Kesek di kêlîyeka dîyar da digihîje serê girekî, pêşbirkekê kar dike, tiştêkî nas dike û hwd. Lêbelê kesek dikare perîyodeka kurt yan dirêj bi tiştêkî bizane yan jê bawer bike, ji kesekî hez bike yan jê nefret bike. Loma ji bo bicihanînan pirsên wekî “Tu di saet çî da gihîştî malê?” û ji bo rewşan jî yên wekî “Tu çend saetan li wir bûyî?” manedar in ku hokera “di saet çî da”, saeteka dîyarkirî; hokera “çend saetan”, maweyekê dipirse.

Ji bo ku ferqa bicihanînan û temamkirinan baş dupat bike, Vendler dibêje ji ber ku em dikarin bibêjin “Ez di sê saetan da gihîştim serê gir”, divê em bicihanînan bi temamkirinan ra tevlihev nekin; dema ku ez bibêjim “Min di sê saetan da name nivîstî”, ev dihê wê maneyê ku min her kêlîya wî sê saetî nivîstîye. Lêbelê hevoka din nayê wê maneyê ku ez her kêlîya wî sê saetî gihîştîme serê gir, belkî ez her kêlî pê ve rapelikîbim lê di kêlîyêkê da gihîştîmê (r. 147-8).

Polînkirina Kenny (1963) jî wekî ya Vendler e, bi ferqekê ku ew temamkirin û bicihanînan di bin navê performansê da kom dike. Ew jî wekî Vendler dibêje dibe ku rewş demekê dirêj bikin, çalakî demekê dewam bikin û performans demekê bistînin (2003, r. 122-3). Smith poleka lêkeran li yên Vendler zêde dike ku Vendler wan jî dixê bin banê bicihanînan. Navê yekderb (semelfactive) li vê komê dihê kirin ku barûdoxên wisa pênase dike ku dema diqedin rewşa berî rûdana wan dîsa peyda dibe, di encama vê bûyerê da rewşeka nuh dernakeve holê (Croft, 2010, r. 2-8). Lêkerên wekî kuxîn, lêxistin, pêlêkirin û hwd wisa ne. Bo nimûne dema ku yek dikuxê di navbera halê berî kuxikê û piştî wê da tu ferq çênabe li cem wî. Garey lêkeran ji hêla xuyangê ve dike du beş ku ev polînkirina herî gişgir e: armancdar (telic)² û nearmancdar (atelic) (1957, r. 106). Mirov dikare vê dijberîyê wekî bidawî-neybidawî yan sînordar-nesînordar jî ava bike. Xuyanga armancdar armanc, hedef, dawî yan lutkeyekê dadihîne pêşîya xwe; lêbelê ya nearmancdar ne mecbûr e li benda hedefekê be, çawa ku dest pê dike dihê pêkanînan. Mîsal dema ku em bibêjin *Hoste beroşan çêdike* ev nearmancdar e, ji ber ku hedef yan dawîyeka dîyar danenîye ber xwe; lêbelê ku em bibêjin *Hoste beroşekê çêdike* ev dibe armancdar, sînore çalakîyê heta temamkirina beroşê ye ku demekê divê da ku bigihîjê.

2 Ev peyv ji *télosa* yewnanî hatiye dariştin ku maneyên wê yên wekî *dawî*, *armanc*, *hedef* hene.

Çalakî û rewşên Vendler dikevin bin banê lêkerên nearmancdar, bicihanîn û temamkirinên wî jî dikevin bin banê lêkerên armancdar ku Vendler ev term bi kar neanîbin jî, wî taybetîya van polan bi hebûna xaleka dawî dîyar kirîye jixwe. Herweha yekderbên Smith jî bi awayekî siruştî dikevin bin banê armancdaran. Wekî dihê dîtin ev kategorîyên heta niha behskirî, li gor hin taybetîyên semantîk yên dubend dihên dîyarkirin: statîv dj. dînamîk, mawedar dj. kêlikî û sînordar dj. nesînordar (an armancdar dj. nearmancdar) (Croft, 2010, r. 2-2 - 2-3). Em li gor vê yekê her pênc polên lêkeran binivîsin:

Rewş:	statîv	mawedar	nesînordar
Çalakî:	dînamîk	mawedar	nesînordar
Temamkirin:	dînamîk	mawedar	sînordar
Bicihanîn:	dînamîk	kêlikî	sînordar
Yekderb:	dînamîk	kêlikî	sînordar

Hevokên (4)an mînakên ji van her pênc polan nîşan didin. Barûdoxa ku hevoka (4a) wê pêşkêş dike, bi demê ra naguhere yanî statîv e; û di demê da dirêj dibe yanî mawedar e; herweha wê xaleka dawî yan hedefek tune ye, loma nesînordar e. Barûdoxa ku hevoka (4b) wê pêşkêş dike, tê da guherîn heye, loma dînamîk e; di nav demê da wekî pêvajoya dewam dike, loma mawedar e; herweha ji ber ku xaleka qedandinê bi xwe ve nagire, nesînordar e. Wekî dihê dîtin hevoka (4c)yê bi zêdekirina bireserekê li (4b)yê hatiye bidestxistin, loma taybetîyên (4b)yê bi xwe ve digire ji bilî wê ku êdî bûyer sînordar e, yanî; dînamîk, mawedar û sînordar e. Li vê derê giring e mirov dîyar bike ku her zêdekirina bireserekê, çalakîyekê venaguhêrîne temamkirinekê. Bo nimûne hevoka *Berfîn name dinivîsîn* jî çalakî ye, di vê hevokê da nedîyarîya hejmara nameyan xaleka qedandinê îma nake. Tiştê giring ev e ku ew bireser sînorekî bidawîhatinê amaje bike. Hevoka (4d) yê barûdoxekê nîşan dide ku berîya pêkhatina wê demek lazim e. Ji bo ku *Berfîn bigihîje malê*, divê pêşîyê bimeşe yan bi wesayîtekê biçe ber malê, ev demekê distîne, lêbelê *gihîştin* bi xwe di carekê da diqewime loma kêlikî ye. Herweha ji ber ku guherîneka rewşê tê da heye, dînamîk e; û ji ber ku dawîyek ji bo barûdoxê heye, sînordar e. Hevoka (4e) xwedî taybetîyên barûdoxî yên (4d)yê ne, bi du ferqan: Ji bo ku pêk bihê demek ne lazim e, piştî pêkhatinê vedigere wekî berê. Wekî me li jor dîyar kir *gihîştina malê* di kêliyêkê da biqewime jî ji bo ku *Berfîn bigihîje*

wê kêliyê bi kêmanî divê biçe heta ber malê ku ev yek pêşwextekê dixwaze; lê di kuxînê da tiştêkî wisa tune ye, bûyer ji nişka ve û bi carekê rû dide. Herweha di encama (4d)yê da guherîneka rewşê heye; ku Berfîn gihîştibe malê, êdî *Berfîn li malê ye*; lêbelê piştî ku Berfîn dikuxe tu guherîna rewşê li cem wê pêk nayê.

- (4) a. Berfîn li malê ye. (Rewş)
- b. Berfînê dinivîsî. (Çalakî)
- c. Berfînê nameyek nivîsî. (Temamkirin)
- d. Berfîn gihîşt malê. (Bicihanîn)
- e. Berfîn kuxîya. (Yekderb)

Gelek ji nêzîkbûnên piştî van kesên avaker, di warê xuyangan da sêbendîya rewş, pêvajoyê û bûyerê bi kar dihînin ku ev polînkirin ji hêla ontolojîk ve berfirehtir e; ji ber ku ne sînorkirî ne bi wan kirinan ku failên (agent) mirov destpêkerîya wan dikin. Ev boçûn temamkirin û bicihanîna Vendler dixê bin kategorîya ‘bûyeran’ (Filip, 1999, r. 15). Rewş statîk in wekî berê dewam dikin bêyî ku biguherin; bûyer û pêvajoyê dînamîk in ji bo dewamkirina wan enerjî divê ku negihîştibin dawîyekê; bûyer barûdoxên dînamîk in ku wekî yekpareyeka temambûyî dihên dîtî; pêvajoyê barûdoxên dînamîk in ku ji hindur ve di nav berdewamîyê da dihên dîtî (Comrie, 1976, r. 13)

3. Ahenga Xuyanga Rêzimanî û Xuyanga Ferhengî

Xuyanga rêzimanî û xuyanga ferhengî bi hev ra xuyanga hevokekê pêk dihînin. Di hin halan da her du di nav ahengekê da ne; di hin halan da bi hev ra rû didin lê bi şiroveyeka taybet, ne bi awayekî asayî; di hin halan da her du xuyang dijberîyekê pêk dihînin; di hin halan da xuyanga rêzimanî yan hokereka katî, xuyanga ferhengî vediguherîne; di hin halan da jî her du xuyang bi hev ra rû nadin ku em dê vê xalê di bin serenaveka cuda da hilsengînin.

Gelek polînkirin li gor lêkerên îngilîzîyê hatine avakirin ku di wan da krîtera bîngêhî ew e bê ka lêker di xuyang yan demên berdewam (progressive) da rû didin yan ne. Me berê nivîsîbû ku Vendler dîyar dike ku rewş û bicihanîna di xuyanga berdewam da pêk nayên. Kenny lêkerên rewşî bi krîtera rûnedana di demên berdewam da ji yê din cuda dike (2003, r. 120). Herweha Dowty jî li gor rûdana di xuyanga berdewam da lêkeran wekî kêlikî û fasileyî (interval) dike du beş ku

yên kêlikî di berdewamîyê da rû nadin (Filip, 1999, r. 32). Ev neahengdarîya her du xuyangan di hin halan da, ne taybetîyeka îngilîzîyê tenê ye helbet. Bo nimûne “di rûsîyê da ji bo rewşan bi tenê riwangeha temamnêbûyî berdest e. *Imparfaita* fransîzî ku tenseka borî ye ku riwangeha temamnêbûyî radigihîne, cih dide hemû tîpên barûdoxan ji bilî ya yekderb ku fasile tê da tune ye” (Smith, 1995, r. 9). Herweha hin lêkerên rewşî yên postûr, pêgirtin û kontaktê di kurmancîyê da di berdewamê da rû nadin ku em dê li jêr vê meseleyê berfirehtir rave bikin.

Mînakên ku me di beşa “xuyanga ferhengî” da dan, ji wan halan in ku her du xuyang bi awayekî asayî bi hev ra ahengdar in. Lê ji bo hin halan şirovekirinên taybet lazim in. Bo nimûne lêkera hevoka (5a)yê di şertên asayî da lêkerekê bicihanînê ye û çênabe ku di xuyanga berdewam da bihê bikaranîn. Lê ku du kes li ber maçeka futbolê bin, yek dikare ji yê din ra hevoka (5a)yê serf bike tevî ku *qezencîkirina maçê* di kêlîyekê da diqewime (dema ku maç diqede). Li vê derê ji kontekstê dihê famkirin ku kesê ku vê hevokê serf dike li gor beşera her du tîman û wexta mayî û hwd vê pêşbînîyê dike û dema niha ya berdewam li şûna dema dahatî bi kar dihîne. Loma ji hêla semantîkê hevoka (5a)yê yeksanî vê hevokê ye: *Wisa xuya dike ku tîma Dalkurdê dê maçê qezenc bike*. Herçi hevoka (5b) yê ye, tevî ku ew jî yeka bicihanînê ye, dîsa heger çend mirov kom bûbin û ji bo çareserîkirina pîrsgirêkekê di nav danûstendinê da bin, yek ji wan dikare di telefonê da wezîyetê ji kesekî din ra weha rave bike û lêkerê bi vî awayê forma rêzimanî ya xuyanga berdewam bi kar bihîne. Wekî Smith dîyar dike di vî halî da xuyanga rêzimanî anku bi gotina wî *riwangeh*, li ser sefheyên berî kêlîya *çareserîkirina pîrsgirêkê* hûr bûye. Ji ber vê yekê Smith dîyar dike ku xuyanga rêzimanî ji ya ferhengî azad e (1995, r. 14). Ev lêkerên bicihanînê ku bi awayekî asayî di xuyanga berdewam da rû nadin, çêdibe di modên dîrokî yan çîrokî da jî rû bidin: *Wê salê Dalkurd wê maçê qezenc dike*.

(5) a. Tîma Dalkurdê maçê qezenc dike.

b. Em pîrsgirêkê çareser dikin.

Di hin halan da jî xuyanga rêzimanî û xuyanga ferhengî dijberîyekê pêk dihînin. Ev yek bi taybetî di konteksta têkilîya xuyanga berdewam ya îngilîzîyê û xuyanga armancdar (telic) da hatîye nîqaşkirin ku bi heman awayî berginda wê di kurmancîyê da jî heye. *Xêzîkirina portreyekê* barûdoxeka temankirinê (accomplishment) amaje dike ku di hundirê xwe da xaleka siruştî ya qedandinê,

dawîyekê dihewîne ji hêla semantîk ve. Di hevoka (6a)yê da xuyanga rêzimanî û ya ferhengî di nav ahengeka tam da ne; xuyanga rêzimanî ya temambûyî ye ku bi dema borî ya sade hatîye diyarkirin û xuyanga ferhengî jî ya temamkirinê ye ku dawîyekê, xaleka siruştî ya dawî dixwaze ku di her duyan da jî qedîyanek heye û her du qedîyan li ser hev dikevin; hevdu temam dikin. Lêbelê di hevoka (6b) yê da dijberîya her du xuyangan hatîye tesbîtkirin. Xuyanga rêzimanî ya hevokê xuyanga temamnêbûyî ya berdewam e, ku xala destpêkê û ya dawîya çalakîyê di xwe da nagire; lêbelê xuyanga ferhengî, xuyanga armançdar e ku sînorekî, dawîyekê dixwaze ku dema Berfînê xêzkirina portreyê bibe serî ev yek dê pêk bihê. Herweha dibe ku Berfîn tu caran wê portreyê nebe serî jî; dibe ku jê aciz bibe û dev jê berde, dibe ku bimire yan tiştêkî din biqewime ku nehêle ew berhem derkeve holê ku xuyanga ferhengî wê amaje dike. Ev yek bi berawirdkirina hevoka (6b)yê, bi ya (6c)yê ra jî îfşa dibe. Hevoka (6c)yê bi maneya Vendler çalakî ye û ev encam jê derdikeve ku *Berfînê xêz kirîye*; lêbelê ji hevoka (6b)yê dernakeve ku *Berfînê portreya Celadet xêz kirîye*, ji ber ku dibe ku xêz nekiribe jî, lêbelê dîsa jî ev hevok di hişê xwîner yan bihîzeran da wêneyê portreyeka tekûz çêdike. Dowty vê yekê wekî paradoksekê dibîne û navê ‘paradoksa temamnêbûnê’ (imperfective paradox) lê dike, ku birek zimannas ji bo ravekirina wê ketine nav hewildanan (Filip, 2012, r. 724). Ravekirina Smith ji bo vê yekê maqûl dixuyê. Smith vê diyardeyê wekî paradoksekê napejirîne. Li gor wî xuyanga rêzimanî û ya ferhengî du pêkhatayên xuyangî yên serbixwe ne. Xuyanga rêzimanî, ya ferhengî têk nabe û ya rêzimanî her çî be jî maneya ya ferhengî jî li cem wergir berceste dibe (1995, r. 16). Li gor wî ev yek têkildarî hin bûyeran in ku hatine îdealîzekirin û ji bo ku ev mane hasil bibe, hewce nake encam yan berhema barûdoxê bihê zanîn. Yanî di hişê me da modeleka îdealîzekirî heye; dema ku yek portreyekê xêz dike, bi gelemperî di encamê da berhemek derdikeve. Piştî ku ev îdealîzasyon li cem me peyda dibe, êdî ev bûyer jixweber berhemê jî amaje dike, loma dema ku em dibin muxetabê hevokeka wisa, xuyanga wê ya rêzimanî temamnêbûyî be jî ev yek xuyanga wê ya ferhengî bloke nake û ew jî taybetîya xwe diparêze.

- (6) a. Berfînê portreya Celadetî xêz kir.
 b. Berfînê portreya Celadetî xêz dikir.
 c. Berfînê xêz dikir.

Di hin halan da xuyanga rêzimanî yan hokereka katî, xuyangeka ferhengî vediguherîne xuyangeka din ya ferhengî. Hevoka (7a)yê hevokeka yekderb (semelfactive) e. Piştî ku mirov li derî dixwe, vedigere halê berî lêxistinê, ev pênameya yekderban e. Lêbelê hevokên (7b,c)yê barûdoxên xwedî xuyanga dubarekirî (iterative) amaje dikin ku di ya (7b)yê da bi hokera katî *saetekê* û di ya (7c)yê da jî bi xuyanga rêzimanî ya berdewamîyê ev guherînên xuyangî hasil bûne ku ev yek bi piranî taybetîyeka lêkerên yekderbî ye.

- (7) a. Berfînê li derî xist.
 b. Berfînê saetekê li derî xist.
 c. Berfînê li derî dixist.

Di hin halan da daçek jî dikarin xuyangê biguherînin. Hevoka (8a) çalakîyek e ku barûdoxeka dînamîk amaje dike, lêbelê hevoka (8b) barûdoxeka statîk ya rewşî amaje dike.

- (8) a. Berfîn şîvê dixwe.
 b. Berfîn di ser xwarina şîvê da ye.

Di hin halan da jî her du xuyang bi hev ra rû nadin, li vir qesta me ew e ku hin lêker çiqas şirovekirinên taybet yan cihêrengîya fokusê û hwd hebin jî di hin binyadên morfolojîk da rû nadin ku em dê vê xalê li jêr di bin serenaveka nuh da veçîrînin.

3. 1. Hevnegirîya Lêkerên Rewşî û Xuyanga Berdewam

Di warê xuyangan da yek ji taybetîyên herî diyarker û giring ew e ku hin lêkerên rewşî di xuyanga berdewam da nayên bikaranîn anku gire yan lêkerên alîkar yên xuyanga berdewam nastînin. Ji bo ravekirina vê taybetîya hin lêkerên kurmancîyê, em dê wê bidin ber îngilîzîyê û tirkîyê di vê binbeşê da. Wekî dihê zanîn xuyanga berdewam di kurmancîyê da bi pêşgira “*di-*”yê, di tirkîyê da bi paşgira “*-yor*”ê û di îngilîze da bi perîfrasisa “*to be + Ving*”yê dihê avakirin. Lêbelê hin lêkerên rewşî nakevin van binyadan û ev lêker li gor zimanan diguherin; yanî dibe ku di zimanekî da di xuyanga berdewam da rû bidin, lêbelê di zimanekî din da rû nedin.

Lêkerên rewşî yê îngilîzîyê di vî warî da gelekî hişk in. Gelek lêkerên hisî, sehekî, derûnî û kognîtîv heta maneyeka cuda yan şiroveyeka spesîfîk nebe, nîşanên morfolojîk yê dem û xuyangên berdewamîyê nastînin. Bo nimûne lêkerên wekî hez kirin, bawer kirin, fam kirin, zanîn, xwestin û hwd ji wan lêkeran in ku nakevin formên berdewamîyê; lêbelê di kurmancî û tirkîyê da dikevin wan forman. Em dibînin ku hevokên kurmancî û tirkîyê yê (9a,b)yê morfemên berdewamîyê stendine bêyî ku haletekî nerêzimanî derkeve, lêbelê heman lêker di berdewamîya îngilîzîyê da bûye sebebê halekî nerêzimanî. Helbet di kurmancî û tirkîyê da jî ev lêkerên han maneya xwe ya rewşî diparêzin. Mîsal heger em testa pîrsa “Tu çi dikî?” li Berfînê bikin, ne maqûl e bibêje *Ez bi bersivê dizanim*. Yan jî çênabe Berfîn bi hokerên wekî *bi baldarî û bi qestî* kirina xwe biwesifîne û bibêje *Ez bi baldarî bi bersivê dizanim*, ku ev hoker pêvajoyan diwesifînin û dînamîk in. Herweha çênabe kirina xwe bi hokerên wekî *hêdîka û bi lez* biwesifîne û bibêje *Ez hêdîka bi bersivê dizanim* ku ev hoker bûyeran diwesifînin ku ew jî dînamîk in. Yanî em kîjan testa cudakirina rewş û dînamîzmê li ser tetbîq bikin jî derdikeve ku ev rewş in, lê dîsa jî morfemên berdewamîyê distînin berevajî îngilîzîyê. Divê mirov vê yekê lê zêde bike ku di kontekstekê da ku pîrs ji Berfînê hatibe pîrsîn û wê jî wê kêliyê pê derxistibe, çêdibe hokerên wekî *bi lez* yan *zûka* lêkerê biwesifînin, lê piştî ku pê derxist bi maneya ku bi bersivê dizane, çênabe biwesifînin. Ji bo zelalkirina mijarê em li ser konteksteka wisa bifikirin: Berfîn yara Bagerî ye û ji wî hez dike. Bagerî telefonî wê dike û wê pîrsê jê dike: *Tu çi dikî?* Ne maqûl e Berfîn bersivê bide, bibêje *Ez ji te hez dikim*. Bersivêka wisa nabe yeka rasteqîne, dibe yeka retorîk ku xwedî aranceka hunerî ye, ne danûstendinî ye. Herweha di konteksteka din de, em bibêjin ku Berfîn, Bagerî himêz dike û hezkirina xwe ya ji wî derdibire, çênabe van hokerên behskirî bi kar bihîne û mîsal bibêje *Ez hêdîka/mexsûs ji te hez dikim* û hwd.

- (9) a. Berfîn bi bersivê dizane.
 b. Berfîn cevabî biliyor.
 c. *Berfîn is knowing the answer.

Lêkera “bûn”ê bi maneya “to be”ya îngilîzîyê lêkerekê rewşî ye. Bûna li derekê, mîsal, di kîjan zimanî da be jî maneya wê rewş e ku tu guherîn, pêvajoyan yan dînamîzm tê da tune ye. Ne mimkin e di kurmancî û îngilîzîyê da, di xuyanga berdewam da bihê bikaranîn; lêbelê di tirkîyê da li gor kontekstê dihê bikaranîn. Di hevokên (10)an da kontekst ew e ku Berfîn carinan li malê ye, carinan li derine

din e; hertim ne li malê ye. Hevokên bi kurmancî û îngilîzîyê yên (10 b, c)yê ne rêzimanî ne. Ev barûdoxa ku hatîye amajekirin di van her du zimanan da bi van awayan rêzimanî ye: *Berfîn carinan li malê ye, Sometimes Berfîn is at home.*

(10) a. Berfîn bazen evde oluyor.

b. *Berfîn carinan li malê dibe.

c. *Sometimes Berfîn is being at home.

Di vî warî da zimanê herî vezelokî tirkî ye. Bo nimûne pêxistin/vêxistina ronakekê bicihanîn e, lê di encama vê bûyerê da rewşek dihê bidestxistin ku çênabe ev rewş bi morfemên berdewamîyê yên kurmancî û îngilîzîyê bihê amajekirin, lê di tirkîyê da ev yek mimkin e. Hevok (11a) rêzimanî ye, lêbelê (11b) ji hêla maneyê ve ne zelal e û (11c) ne rêzimanî ye; ji ber ku ev rewşên han di xuyangên berdewam da rû nadin di kurmancî û îngilîzîyê da. Ji bo ku em barûdoxa amajekirî bi awayekî rêzimanî û manedar derbirin, divê em her du hevokên bi kurmancî û îngilîzîyê bi van awayan sererast bikin: *Hela lê binêre! Hemû ronakên malê vêketî/ vêxistî ne!, Look out! All the lights of the house are on! Ji bo ku vêketina ronakan di kurmancîyê da di forma xuyanga berdewam da rû bide, lazim e di xuyanga dubarekirî da be anku ew çalakî li ser hev bihê dubarekirin: *Hemû ronakên malê vêdikevin û vedimirin!**

(11) a. Baksana! Evin tüm ışıkları yanıyor!

b. ?Hela lê binêre! Hemû ronakên malê vêdikevin!

c. *Look out! All the lights of the house are being on!

d. Hemû ronakên malê vêketî ne!

3. 2. Forma Rêzimanî ya Rewşan di Kurmancîyê da

Me di hevokên (10) û (11)an da nîşan da ku hin barûdoxên rewşî di tirkîyê da dikevin forma berdewam ya xuyangê, lê di kurmancî û îngilîzîyê da nakevinê. Tevî ku kurmancî li ber îngilîzîyê di vî warî da nermtir e, hin barûdoxên rewşî yên kurmancîyê hene ku di forma xuyanga berdewam da rû nadin lêbelê di ya îngilîzî û tirkîyê da rû didin. Em ji bo ravekirina mijarê bi mînakekê dest pê bikin. Kontekst ev e: Bager telefonî mala Berfînê dike û dixwaze pê ra bipeyive, lêbelê dayîka Berfînê telefonê vedike û ji Bagerî ra dîyar dike ku Berfîn di xew³ da ye. Bersiva dêya

3 Di şertên asayî da navdêr piştî daçekan ditewin, lêbelê ev yek di gelek lêkerên daçekî da pêk nayê.

Berfînê bi kurmancî, tirkî û îngilîzîyê li jêr hatîye rêzkerin. Em dibînin ku lêkera raketinê di tirkî û îngilîzîyê da morfemên xuyanga berdewamîyê stendine, lêbelê di kurmancîyê da reftareka din ya morfolojîk hatîye pêşandan. Heger dêya Berfînê gotibûya *Berfîn radikeve*, ev dê ji bo kurmancî di vê kontekstê da çewt bûya.

- (12) a. Berfîn raketî ye.
 b. Berfîn uyuyor.
 c. Berfîn is sleeping. ⁴

Wekî hevoka (12a)yê nîşan dide, hin lêkerên kurmancîyê ku barûdoxeka rewşî amaje dikin, di forma berdewamîyê da rû nadin, morfemên wê nastînin, ji dêvla wê bi vî awayê pêk dihên: “*partîsîpa borî + lêkera bûnê (kopula)*”. Heger barûdoxa amajekirî li ser zincîreya zemanî li gor dema niha hatibe bicihkirin, avanî “*partîsîpa borî + lêkera bûnê ya dema niha (me, yî, ye, ne)*”; heger li gor bûyereka demeka borî yan berî dema niha hatibe bicihkirin, avanî “*partîsîpa borî + lêkera bûnê ya dema borî (bûm, bûyî, bû, bûn)*”; heger li gor bûyereka dema dahatî yan piştî dema niha hatibe bicihkirin yan jî sûbjonktîv be, avanî “*partîsîpa borî + lêkera bûnê ya dahatî (bim, bî, be, bin)*” e. Em li gor lêkera raketinê mînakên ji bo vê yekê bidin. Em di hevokên (13)an da dibînin ku lêkera bûnê barê dîyarkirina demê digire ser xwe û lêkera esasî partîsîp dimîne. Ev tam dişibe van hevokan: *Berfîn aniha li malê ye*, *Berfîn do li malê bû*, *Berfîn dê sibeyê li malê be* ku rewşbûna barûdoxa raketinê di kurmancîyê da baştir cext dike.

- (13) a. Berfîn aniha raketî ye.
 b. Wexta ku Bagerî telefon kir, Berfîn raketî bû.
 (Berfîn şeva çûyî saet di dozdehan da raketî bû.)
 c. Wexta ku Bager telefon bike, Berfîn dê raketî be.
 (Berfîn dê serê sibehê saet di heftan da raketî be.)
 (Dibe ku wexta Bager telefon bike, Berfîn raketî be.)

4 Ji bo îngilîzîyê *asleep* û ji bo tirkîyê *uykuda* jî heye, lêbelê di şa jî ev lêker di formên berdewam da jî rû didin. Hevûna van formên alternatîf, nîşana statîvîya xurt ya lêkera raketinê ye.

Çêdibe dema borî ya tamam, dema borî ya dûr û dema dahatî ya tamam jî cihê formên “*partîsîpa borî + lêkera bûnê*” bistîne ku jixwe hem ji hêla morfolojîyê (Bûlbûl, 2020) hem jî ji hêla semantîkê ve, ev ne dûrî hev in. Lêbelê dîsa jî dibe ku di hin halan da di navbera formên “*partîsîp + lêkeran bûnê*” û van demên kompleks da nuans hebin. Bo nimûne bila konteksteka wisa hebe: Bager telefonî mala Berfînê dike da ku pê ra pipeyive. Dêya Berfînê telefonê radike. Bager jê dixwaze telefûnê bide Berfînê. Dayîk diçe odeya Berfînê da ku bang lê bike, lê dibîne ku Berfîn ne hişyar e. Dayîk dîsa dihê ser telefonê û ji Bagerî ra dibêje *Berfîn raketîye* (13d). Ev hevok û ya *Berfîn raketî ye* (13a) hem ji hêla morfolojîk û hem jî ji ya semantîk ve gelekî nêzikî hev bin jî nuansê heye di navbera wan de. Di hevoka (13a)yê da hayê dayîkê berê jê heye ku Berfîn raketî ye; lê di ya (13d)yê da hayê wê berê jê tune ye, diçe lê dinêre û pê dihise ku Berfîn raketî ye. Ji hêla semantîkê ve hevoka (13a)yê û hevoka *Berfîn di xew da ye* (13e) hevniyx in; lêbelê çênabe ku dayîk di vê kontekstê da li şûna hevoka (13d)yê, ya (13e)yê bi kar bihîne.

Lêbelê ev nayê vê maneyê ku lêkera raketinê tu caran morfema xuyanga berdewam ya kurmançîyê nastîne, di hin halan da distîne; ji ber ku formên xuyanga berdewam ya kurmançî bi tenê barûdoxên berdewam nîşan nadin, gelek fonsiyonên din yê semantîk û xuyangî bi cih dihînin. Bo nimûne hevokên (14a,b) yê xuyanga dubarekirî yan banekî nîşan didin. Hevoka (14c)yê gotarek vegêranî anku çirokîkirinê ye ku di esasê xwe da dema niha li şûna dema borî hatîye bikaranîn. Hevoka (14d)yê dema dahatî ya nêzik amaje dike, lêbelê ev bikaranîn ji bo kurmançî hinekî bi guman xuya ye, zîra ji bo pêvajoya berî xewê lêkera *di xew ra çûnê* heye. Hevoka (14e)yê jî taybetîyeka cenerîk amaje dike.

(14) a. Berfîn her şev saet di yazdehan da radikeve.

b. Berfîn wî çendî zû radiket.

c. Berfîn, wê rojê ji kar derdikeve, li erebeya xwe siwar dibe û diçe malê radikeve.

d. ? Çavên Berfînê diçin ser hev, wa ye radikeve.

e. Pisîk jî wekî her heywanî radikevin.

Me ji bo raketinê mînak dan lê di kurmançîyê da gelek lêkerên statîk bi vî awayî dihên bikaranîn. Komek ji van lêkeran yê postûrê (posture verbs) û yê têkildarî wan in.

- Rûniştin (veniştin, telîn, xwe danîn, melisîn, perixîn, lûsîn, mexel hatin, kurk ketin)
- Veketin (raketin, razan, nivistin, nivîn, veterihîn, vezelîn, pal dan, ramedîyan, xwe dirêj kirin, dirêj ketin)
- Ji pêyan bûn (li ser pêyan bûn, rawest(îy)an, sekinîn, xwe spartin)

Ev lêkerên han di kurmancîyê da di dema axiftinê da yan jî di dema bûyereka din da di forma xuyanga berdewam da nayên bikaranîn; di partîsîpa borî da dihên bikaranîn ku ev yek taybetîya wan ya lêkerî kêma dike û ya rengdêrî zêde dike; yanî di vê forma partîsîpê da wekî rengdêr dihên bikaranîn ku dînamîzm û pêvajoyê tê da tune ye. Ji bo piştrastkirina vê engaştê xwe, em dê ji kovara *Hawarê* mînakinan bidin:

(15) a. Gundî di mêvanxana Reşo de **rûniştî bûn** û daxaftin. (Ûsiv, 1998 (1941), r. 732)

b. Hirç li wê ye, bi pişt û destmalan girêdayî, li erdê **veketî ye**. (Azîzan, 1998 (1941), r. 729)

c. Min çavên xwe vekirin ko li nêzîka behrê li ser mêrgekê **razayî me**. (Sebrî, 1998 (1933), r. 589)

d. Pêşîyên te di rûpelên dîrokê, di gorinên gernas û camêran de **raketî ne**. (Bedir-Xan, 1998 (1933), r. 551)

Wekî dihê dîtin di hemû mînakên da lêker di partîsîpa borî da hatine bikaranîn. Ev lêkerên hanê di zimanîna din da jî di xuyanga berdewam da rû nadin, bo nimûne Busmann dîyar dike ku di rûsîyê da bi tenê formên wan yê temamnebûyî hene (2006, r. 97). Ev lêker bi tenê di hin kontekstên zêde spesîfîk de, ji bo ravekirina xuyanga berdewam morfemên berdewamîyê distînin. Mîsal em bibêjin ku yek bi dizî li kesekî dinêre û agahîyê dide kesekî din bi telefonê. Ew kesê ku dihê çavdêrîkirin pêşîyê li ser lingan e, ji ber ku nexweşîyeka wî heye nikare yekser rûnê, hêdî hêdî xwe dispêre dîwar ji bo ku rûnê. Kesê ku çavdêrîya wî dike vê kêlîyê dibîne û ji bo kesê li ser telefonê wisa vediguhêze: *Wa ye rûdinê!* Em dikarin vê yekê bişibînin sehneyeka girankirî ya fîlmekî.

Hin lêkerên din yên kontakt û pêgirtinê (girtin, dest dan) di îngilîzî û tirkîyê da di formên berdewam da dihên bikaranîn, lê di kurmancîyê da nayên bikaranîn. Wekî dihê dîtin lêkera girtinê di hevokên îngilîzî (16a) û tirkîyê (16b) da di forma berdewamîyê da ne, lê ya kurmancîyê (16c) ne wisa ye. Em dibînin ku lêkera girtinê di kurmancîyê da di dema borî ya tamam da hatîye kişandin ku me berê dîyar kiribû ku ev form wekî morfolojî û semantîk ne dîrî avanîya “*partîsîp + lêkera bûnê*” ye. Wisa xuya dike dema ku beşdarên hevokê ji yekî zêdetir bin, ji dêvla lêkera bûnê berginda wê ya dema kompleks dihê bikaranîn.

(16) a. She is holding the hand of a child.

b. O bir çocuğun elini tutuyor.

c. Wê bi destê zarokêkî girtîye.

Ev lêkerên postûrê û yên pêgirtinê tevî ku ji hêla semantîkê ve statîv in, dîsa jî derbirîna wan ya rêzimanî di îngilîzîyê da di formên berdewam da pêk dihê. Vê yekê bala zimannasan kişandîye û kirîye ku şiroveyên cuda li ser wan bikin. Hin kes dîyar dikin ku ev rewş in; hin kes engaşt dikin ku pêvajo ne; û hin jî wan wekî asteka navbera rewş û çalakîyan dinirxînin. Ji ber vê yekê kesên cuda navên cuda yên wekî ‘berdewamên statîk’, ‘rewşên dînamîk’, ‘çalakîyên neçalak’, ‘çalakîyên homojen’ ji bo wan bi kar anîne (Croft, 2010, r. 2-7).

Di van lêkeran da tu guherîn yan pêvajo tune ye tevî ku mawedar in, yanî demekê dirêj dikin; loma bi me, ev lêkerên rewşî ne ku kurmancîye mentîqa wan baş fam kirîye û wan wekî çalakîyan pêşkêş nake; wekî rengdêran pêşkêş dike. Wisa dixuyê ku taybetîyên hevpar yên van lêkeran ew e ku barûdoxinan teswîr dikin ku di wan da livîn tune ye û temasa bi cihekî ve heye. Ev dişibe wê yekê ku kesek li wêneyekî binêre û wî şirove bike: *Jinek li ser pêyan e, mêrek li ber lingên wê rûniştî ye, zarokêk li kêleka wan veketî ye, kûçîkek li hêla rastê vezelîyayî ye, mihek li paş kûçîk mexelhatî ye...*

Hin lêkerên din yên statîk jî di kurmancîyê da di forma partîsîp da dihên bikaranîn ku di îngilîzî û tirkîyê da jî di forma berdewam da nayên bikaranîn. Lêkerên wekî westîyan û sekinîn ji wan in ku hevokên (17)an hevterîbîya barûdoxan di her sê zimanan da nîşan didin.

(17) a. Berfîn îro betilî ye. (Berfîn do betilî bû.)

b. Berfîn bugün yorgun.

c. Berfîn is tired today.

Ne mimkin e mirov li cem nivîskarên *Hawarê* yan jî yên Êwra Kavkasyayê şaşîyekê di vî warî da bibîne, lê di hin metnên nêztir da bi tesîra zimanên bîyanî, em dibînin ku ev lêker di dema niha ya berdewam da yan jî di dema borî ya berdewam da dihên bikaranîn ku em dê li jêr li ser vê meseleyê bisekinin.

3. 3. Karîgerîya Zimanên Bîyanî li ser Xuyanga Kurmancîyê

Taybetîyên zimanên bîyanî bi taybetî jî yên tirkîyê, karîgerîyê li kurmancîyê dikin. Van demên dawî dihê dîtin ku hin kurd hem di warê nivîsê da û hem jî di axiftinê da hevokên wekî *Ez li malê me, rûdinê* serf dikin ku li vê derê bandora tirkîyê eşkere ye. Brevajî vê yekê carinan jî di axiftina tirkîyê da karîgerîya kurmancîyê xwe nîşan dide di devê kurdan de. Bo nimûne carinan em dibin şahid ku hin kurd hevokên wekî *Evdeyim, oturmuşum* serf dikin.

Di warê nivîsê da karîgerîya zimanên bîyanî li ser xuyanga kurmancîyê, hem di wergerandinan da û hem jî di berhemên telîf da dihê dîtin. Di hevoka (18a) yê da hevoka tirkîyê *Dehaq'ın kapısında nöbetçi duruyor*, herf bi herf hatîye wergerandin ku divê di kurmancîyê da barûdoxa amajekirî bi *partîsîpa borî + lêkera bûnê* hatibûya wergerandin, yanî divê lêkera hevokê *sekinî ye* bûya. Ji hêla rêzimanê ve gelek şaşîyên hevoka (18b)yê hene, lêbelê li vir di çarçoveya mijarê da bikaranîna lêkera rûniştinê me eleqedar dike. Ji bo hevoka (18b)yê mirov difikire ku wê di metna jêder da fraza *the chair I was sitting on* hebe, ji ber ku bi *awayê kursîya li ser rûdiniştim* hatîye wergerandin; lêbelê hevoka resen ev e: *I grasped the elbows of my chair, and neither spoke nor moved*. Di heman çîrokê da wergêr li du cihên din jî lêkera rûniştinê bi vî awayî bi kar anîye. Mirov fam nake bê ka çima wergêr terciheka wisa kirîye, lê kiribe jî divîya hevok bi vî awayî bûya: *Min xwe şidande kursîya ku li ser rûniştî bûm...* Li vê derê lêkera bûnê di dema borî da ye ji ber ku ji lêkerên berî wê û piştî wê dihê famkirin ku dema bûyerê (event time) dema borî ye. Lêkera hevoka (18c)yê jî divîya li gor mentîqa kurmancîyê *razayî ye* bûya, ji ber ku qest li wê derê xuyanga berdewam e.

(18) a. Li serayê derbas dibe. Dehaq û Kesê Duyemîn hene. Li ber deriyê Dehaq nobedar **disekine**. (Boynukara, 2008, r. 13)

b. Mîn xwe şîdande kursiya li ser **rûdiniştîm**, min nedikarî biaxivim û ne jî dikarîm bilivim. (Dickens, 2013, r. 13)

c. Biner, zilamê ku Xema wî mirî ye va li vir **radizê**. (Cibran, 2012, r. 59)

Bi taybetî di zimanê rojnamegerîyê yê kurmancîyê da di vî warî da gelek şaşî hene. Di hevokên (19a)yê da qest xuyanga berdewam e, loma nabe lêkera wê *radikeve* be, divê *raketî ye* be. Di hevoka (19b)yê da qalibek heye ku di zimanê rojnamegerîyê da gelekî dihê bikaranîn. Ji bo bûna hinekan demekê li nexweşxaneyê, bikaranîna lêkerên razan û raketinê berbelav e û êdî cihê xwe girtîye. Lêbelê forma rêzimanî ku ev lêker tê da dihên bikaranîn kopîkirina rêzimana tirkîyê ye. Di hevoka (19b)yê da razan wê yekê amaje dike ku nexweş mecbûr e demekê li nexweşxaneyê bimîne û bihê dermankirin. Li vê derê ji ber ku razan berdewam e, divê lêker di partîsîpa borî da be û herweha ji ber ku ew bi xwe ranezaye, hatîye razandin divê di raweya dançêker jî da be. Li gor vê yekê divê lêkera hevoka (19b)yê *razandî ye* be: *Ew li nexweşxaneyê razandî ye...*

(19) a. Piştî çûyîna te di dilê me de bajarek xerabeyî **radikeve**. (AS/MB, 2019)

b. Ew li nexweşxaneyê **radizê** û di ber kar re, emailan ji rêxistinê welatên cîhanê re dişîne, da ku bên alîkarîya xelkê bikin. (Fetah, 2019)

Di berhemên telîf da jî karîgerîya xuyanga berdewam ya zimanên bîyanî li ser ya kurmancîyê dihê dîtin. Di hevoka (20a)yê da lêkera rawestîyanê di forma borî ya xuyanga berdewam da ye ku ev bi xuyanga kurmancîyê ra nakok e li gor konteksta xwe. Loma divê *rawestîyayî ne* yan jî *rawestîyane* be. Di hevoka (20b) yê da jî qest ji lêkera *radizê* ew e ku şênîyên bajêr hîn hişyar nebûne ku dîsa divê lêker *razayî ne* yan jî *di xew da ne* be.

(20) a. Ji ber ku cihê em lê **radiwestin**, bi trafik e, em bi lez hevdu maçî dikin û xatir ji hev dixwazin. (Cewerî, 2000, r. 71)

b. Îro, nehê meha dehan a 1923-an e. Bajar hê jî **radizê**. (Uzun, 2002, r. 139)

Ev lêker di kurmancîyê da taybet in û bi maneya rewşa berdewam, nakevin formên xuyanga berdewam, ji ber ku statîkîya wan gelekî bihêz e.

Lêbelê divê bihê dîyarkirin ku forma “partîsîpa borî+lêkera bûnê” ne bi tenê ji bo van lêkeran dihê bikaranîn; ev, formeke giştî ya rewşên kurmancî ye, cudahî ev e ku ev lêker di forma berdewamîyê da rû nadin, lêbelê lêkerên din tê da rû didin. Bi maneya Vendlerî, temamkirin û bicihanîn jî di encamê da rê li ber rewşekê vedikin. Bo nimûne *şuştina kincan* çalakîyeka dînamîk e lê di encama wê da *kinc şuştî ne yan paqij in* ku ev rewş in. Mîsal nivîsîn pêvajoyê ye lê ku tiştê carekê hatibe nivîsîn êdî ew *nivîsî* ye. Loma ku li ser dîwarekî *Azadî* hatibe nivîsîn, em nikarin ji bo wê di kurmancîyê da bibêjin *Li ser dîwêr Azadî dinivîse* yan jî *Azadî dinivîsî*, ligel ku mimkin e di tirkîyê da bihê gotin *Duwarda özgürlük yazıyor(du)*. Ji ber vê tesîra tirkîyê em carinan di kurmancîyê da rast li hevokên wekî wê dihên. Ji bo ku hevoka (21)ê di xuyanga berdewam da bihê bikaranîn, lazim e kesê ku wê barûdoxê radigihîne, bibe şahidê kêlîya nivîsînê. Yanî heger kesek di wê kêlîyê da ku nivîsîn berdewam dike, çalakîya nivîsînê ragihîne, dikare wê di forma xuyanga berdewam da bi kar bihîne, ku ne wisa be divê bi “partîsîpa borî+lêkera bûnê” bi kar bihîne. Ji ber vê yekê divê lêker ne *dinivîsand* be, *nivîsî bû* be.

(21) Camekaneke .... *Paintball Klubü dinivîsand* li serê... (Kulek, 2014, r. 20)

Encam

Di vê xebatê da em bi giştî li ser xuyangên ferhengî û xuyangên rêzimanî yên kurmancîyê sekinîn, bi taybetî jî li ser halekî xweser ê hin lêkerên rewşî. Ji ber ku li ser xuyangên rêzimanî yên kurmancîyê zêde xebat bi dest me neketin, me xwe neda ber wê yekê ku di vî warî da polînkirinekê bikin; me bi kurtî li gor cudakirina nerîtî ya temambûyî û temamnabûyî û li gor sîstema unîversal a Smith mînak ji kurmancîyê dan. Li vê derê di çarçoveya mijara me da tiştê giring ew e ku xuyanga berdewamiyê beşek ji xuyangên temamnabûyî ye û di kurmancîyê da nîşaneya (marker) “di-” wê nîşan dide. Herçî xuyangên ferhengî ne, me di xebatê da nîşan da ku di kurmancîyê da xuyangên ferhengî yên çalakî, rewş, bicihanîn, temamkirin û yekderbîyê hene. Herweha me karîgeriya her du xuyangan li ser hev gengeşe kir. Piraniya lêkerên rewşî yên kurmancîyê di xuyanga berdewam ya rêzimanî da rû bidin jî, hin lêker tê da rû nadin û ji bo ku wê maneyê bidin di forma “partîsîpa borî+lêkera bûnê” da dihên bikaranîn ku ev lêker hin lêkerên postûrê

û yê n têkildarî wê û hin lêkerên pêgirtin û kontaktê ne. Di van lêkeran tevan da bêlivîn û temasa bi cihekî ve heye. Herçend bi tenê ev lêker di xuyanga berdewam da rû nadin, di forma “partîsîpa borî+lêkera bûnê” da rû didin, ev forma rêzimanî ne xasî wan tenê ye; formeka giştî ya rêzimanî ya rewşan e di kurmancîyê da ku rewşên di encama temamkirin û bicihanînan da bidestxistî jî bi wê dihên derbirîn.

Çavkanî

- AS/MB. (2019, Çirîya Paşîn 24). *Tahir Elçî hatiye yadkirin*. Di Tîrmeh 02, 2020an da ji bianetê: <https://bianet.org/kurdi/mafen-mirovan/216425-tahir-elci-hatiye-yadkirin-hat-wergirtin>
- Azîzan, H. (1998 (1941)). Lavijên Mîr Miheme. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar* (29).
- Bedir-Xan, C. A. (1998 (1933)). Xwe Binas. . . (F. Cewerî, Amd.) *Hawar* (18).
- Boynukara, C. (2008). *Arîn û Mem û Zîn*. (F. Işık, R. Karakaya, Wer.) İstanbul: Evrensel.
- Busmann, H. (2006). *Routledge dictionary of language and linguistics*. USA and Canada: Routledge.
- Bülbül, M. (2020). Rola paşgira partîsîp di çêkirina raweyên ragihandinê, dananî û mercî da. *Folklor û Ziman*, 1(1), 110-126.
- Cewerî, F. (2000). *Pêlên Derya Reş*. Stockholm: Nûdem.
- Cibran, X. (2012). Zilamê dîn. *tabularasa(3)*. (tabularasa, Wer.)
- Comrie, B. (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, W. (2010). *Verbs: Aspect and argument structure*. University of New Mexico: DRAFT OF JUNE 8, 2010.
- Dahl, Ö. (1985). *Tense and aspect systems*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Dickens, C. (2013). Lixwemikuriya li zindanekê peydabûyî. *tabularasa(13)*. (S. Hêzil, Wer.)
- Fetah, V. (2019, Çirîya Paşîn 28). *Dr. Zozan rojane 80 nexweşan derman dike*. Di Tîrmeh 02, 2020an da ji Rûdawê: <https://www.rudaw.net/kurmanci/kurdistan/2711201915-hat-wergirtin>
- Filip, H. (1999). *Aspect, eventuality types and nominal reference*. New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Filip, H. (2012). Lexical aspect. R. I. Binnick dnd. , *The Oxford Handbook of Tense and Aspect* (r. 721-751). Oxford : Oxford University Press.
- Garey, H. B. (1957). Verbal aspect in French. *Language*, 33(2), 91-110.
- Kenny, A. (2003). *Action, emotion and will*. USA and Canada: Routledge.

Kulek, C. (2014). *Defterên perrîdankan*. Stembol: Avesta.

Sebrî, O. (1998 (1933)). Li gornistanek Amedê. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar* (21).

Smith, C. S. (1995). The Relation between aspectual viewpoint and situation type: Aspectual systems in universal grammar and in languages of the world. *Annual Meeting of the Linguistic Society of America (69th, New Orleans, LA, January 5-8, 1995)*. New Orleans: EDRS.

Trask, R. L. (2007). *Language and linguistics: The Key Concepts* (2. ç.). USA and Canada: Routledge.

Ûsiv, N. (1998 (1941)). Gulê. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar* (29).

Uzun, M. (2002). *Bîra qederê*. Stockholm: Nefel.

Vendler, Z. (1957, April). Verbs and times. *The Philosophical Review*, 62(2), 143-160.